

După moartea lui Gingis Han (25 august 1227) imperiul său s-a divizat în mai multe componente. Au apărut mai multe state conduse de urmașii săi. Gingis (turc: tengiz - mare, ocean cu sensul de stăpânul lumii, împăratul Universului) a avut patru fii. Primii trei: Giuci, Giagatai, Ogotai erau ai soției sale Borte, iar mezinul Tului era al unei prințese chineze.

Urmașii acestora au stăpânit state întinse și au format dinastii. Stăpânii supremi erau Ha Hanii (marii Hani) cu capitala la Karakorum (Nisipurile Negre) pe malurile râului Orhon iar după ocuparea unei părți a Chinei de Monga/Mengu un secol a fost la Hanbalik (Capitala Hanilor, actualul Beijing). Alte state mongole/ tătărăști au fost Hoarda de Aur condusă de hanul Batu fiul lui Giuci;

Hoarda Albă - hanul Orda, fiul lui Giuci, Hanatul Astrahan desprins din Hoarda de Aur, cucerit de rușii lui Ivan cel Groaznic în 1556; Hanatul Kazan rupt din Hoarda de Aur ocupat de ruși în 1552; Hanatul Crimeii - din Hoarda de Aur, dinastia Ghiraizilor (1435-1783) cucerit de ruși; Dinastia Giacataizilor (Giagatai, fiul lui Gingis Han) înlocuită cu dinastia mongolă a Timurizilor în 1370; Dinastia Ilhanilor (hanii subordonați) sau Hulaghizilor (Hulgu, fiul lui Tului) cucerit de alte state tătare în 1335, printre care și Hoarda de Aur; Dinastia Gealairizilor (din neamul mamei lui Gingis Han) ocupat în 1432 de statul turcoman Karakoyunlu (oile negre).

Dinastia Timurizilor înființată în 1370 de Timur cel Șchiop, desființată în 1415, după pustiitoarea invazie din 1240- 1242, de state persane și turcomane etc. Țările Românești au purtat lupte grele cu tătarii din Hoarda de Aur și Hanatul Crimeii. Hoarda de Aur a cuprins imensele stepe din Sudul Rusiei, de la Nipru până la Volga numite în izvoarele arabe și persane cu termenul de Deșt i Kipciak (Stepele cumane). Cumanii erau numiți de bizantini astfel, iar de ruși polovți. În acest spațiu nemărginit erau așezate și alte triburi nomade: turkeșii, oguzii/guzii/ uzii, karlucii de origine turcmenă. La moartea lui Gingis teritoriile acordate fiului său cel mare Giuci (care murise înaintea tatălui său în februarie 1227) au trecut în stăpânirea celui de-al doilea fiu al lui Giuci, numit Batu.

Acesta și-a luat în primire proprietatea până la Volga, printr-o mare invazie în teritoriile rusești și europene între 1236 și 1242. Am amintit pustiirile făcute de tătarii și în Asia și în Europa. Cert este că populația cumană stăpână de sute de ani pe aceste meleaguri a fost exterminată în mare măsură. Batu și-a construit o capitală numită Sarai Batu (Palatul lui Batu) sau Vechiul Serai pe cursul inferior al Volgăi, unde astăzi este satul Selitronnâie la Nord de Astrahan. Batu a murit în 1256. Inițial teritoriile acordate de Gingis fiului său Giuci, s-au numit Ulusul lui Giuci. Termenul tătar de ulus are semnificația de populație supusă hanului sau unui membru al dinastiei sau unui noion (tarhan - tătar, beg - turc, emir - arab) oferită ca recompensă pentru prestațiile sale militare. Ulusul lui Giuci mai era numit și Hoarda Albastră în sursele orientale. Letopisețele rusești - nu este clar motivul - au numit-o Hoarda de Aur (denumire necunoscută la arabi) sau Sâr Orda la persani.

Tătarii o numeau Kok Orda spre a o deosebi de Ak Orda (Hoarda Albă) ulusul lui Uzbek (1313-1341) hanul în timpul căruia hoarda a ajuns la puterea politică și militară supremă. Fratele lui Batu, Berke care a adoptat Islamul (1257-1267) și-a construit capitala sa Berke-Sarai (Noul Sarai) azi orașul Leninsk - fostul Țarev, lângă Stalingrad, unde și-a stabilit ulterior capitala hanul Uzbek. În secolul al

XIVlea din Hoarda de Aur (Kok Orda) s-a desprins Ak Orda condusă de o dinastie proprie din descendenții lui Giuci fiul mare al lui Gingis și fiul său Orda. În secolul al XV-lea Hagi Ghirai, în 1449, s-a desprins din hoardă și a întemeiat Hanatul Crimeii. În anul 1466 a murit Hagi Ghirai cel care a fost eponimul dinastiei Ghizilor din Crimeea. Afară de dinastia Ghirai care a invadat de multe ori Țările Române au mai existat două personaje istorice care au avut relații cu românii: Mamai și Nogai. Nici unul nu a fost han al Kok Orda. Însă amândoi timp de 4-5 decenii au determinat politica statului lor.

Mamai era noion comandant de ceată de zece mii de oameni (tumen u noion). La moartea hanului asasinat al Hoardei de Aur, fii săi au început războiul pentru succesiune. Mamai sfetnicul vechiului han de zeci de ani, a pus pe tron pe unul din fii și a condus destinele hoardei până după bătălia cu rușii de la Kulikovo (septembrie 1380), când înfrânt a fost atacat de hanul Ak Orda (Hoarda Albă), înfrânt la Caffa (Feodosia) unde a fost asasinat. Nogai, care a dat numele neamului tătăresc (al nogailor) a condus politica hoardei în timpul lui Berke Han, încât suveranii străini îl considerau han și-i trimiteau soli și daruri bogate. A stăpânit Deșt i Kipciakul de la Don până la Nipru și a fost sfetnicul altor trei hani. A fost ucis în anul 1300. După o scurtă prezentare a realităților mongole voi descrie relațiile de cele mai multe ori ostile ale românilor cu tătarii.

Referitor la marea invazie tătară din anii 1240-1242 avem câteva izvoare valoroase ale contemporanilor care amintesc și spațiul românesc. Istoricul persan Fazl Rașid ad-din Allah (1247-1318) numit Tabib (doctorul) a scris Suma istoriilor (Giama'i at Tavarik) în care ne oferă informații valoroase despre strămoșii noștri. În anul 1247 tătarii au ajuns la granițele lui Mișelav presupus de istorici a fi Seneslau cel din diploma ioanită din 1247, care a fost înfrânt de Bugek (nepotul lui Gingis, fiul lui Tului). Alte căpetenii tătare Orda (fiul lui Giuci) și Baidar au trecut prin țara Ilavut (Ilaut, Alutus-Olt, Oltenia) și l-au întâlnit pe numitul Barz cu armata și l-au înfrânt. Între Barz și Basarab istoricii au făcut o apropiere posibilă (chiar probabilă). Și Kadan (fiul lui Ogotai Mare Han ce stăpânea la Karakorum) și Buri (nepotul lui Giagatai, fiul lui Gingis) mergând spre poporul sasan, l-au învins în trei lupte. Poporul sasan erau sașii (germ. Sachsen/Saxonia).

Desigur nu poate fi vorba de sasanizi (urmașii lui Sasan fiul lui Papak) celebra dinastie persană (224-651). Și Bugek (Bocek) mergând pe drumul Kara Ulaghilor au înfrânt acest popor Ulagh. Și de aici... la hotarele lui Mișelav. Desigur poporul Ulagh sunt valahii iar Kara Ulaghiivalahii negri. Amintesc faptul că la popoarele turcomongole, zona centrală, de reședință a căpeteniilor era desemnată de adjectivul alb, iar teritoriile limitrofe, de margine, ale popoarelor supuse erau cele negre. Kadan... a luat orașele ulakuților Tirnin și Kila în urma unor mari bătălii. Ulakuții erau locuitorii celui deal doilea țarat româno-bulgar (ulakut - pluralul de la ulak-vlah) care era în perioada declinului. În anul 1241 a murit țarul Ioan Asan II (1218-1241) și a urmat Căliman (Coloman I Asan 1241-1246). Localitățile Tirnin și Kila erau Târnovo și Chilia, orașe cucerite de tătarii după lupte

grele. Informațiile de mare valoare ale istoricului persan ne întăresc convingerile că acel Miselav (corect slav Meseslav) este Seneslav/Seneslau iar ulakuții româno-bulgari și ulaghii/kara-ulaghii din Nordul Dunării sunt același neam al valahilor. Important este și faptul că în războaiele cu sașii a fost omorât voievodul Transilvaniei Pousa fiul lui Solyom la 21 martie 1240, Sibiul (Villa Hermani) distrus la 11 aprilie și orașul Rodna a fost cucerit în ziua de Paști (31 martie 1241). De la solii călugări am aflat despre distrugerile din Transilvania și masacrul din orașele Rodna, Oradea, Alba Iulia, Arad, Cenad, Bistrița, Cluj.

Episcopia Cumanilor de rit catolic a fost distrusă de căpetenia tătară Bochetor (care poate fi și titlul nobiliar și militar bahadur). Intrarea în Țara Bârsei prin trecători era apărată de români și secui (Ollaci et Siculi). La 11 decembrie 1241 a murit marele han Ogotai și hoardele tătare în retragere au ars și pustiit a doua oară, la întoarcerea lor cetățile și teritoriile românești și străine. După anul 1242 călugării întâlneau trimișii semințiilor supuse ducând birul la hani tătari, printre care și trimișii romanilor (Blaci). Carpini a întâlnit la Est de Carpați un voievod valah (Olah) care își reprezenta țara în relațiile cu tătarii. Amândouă teritoriile în care peste puțin timp se vor întemeia statele românești Valahia și Moldova, plăteau tribut tătarilor. La fel și statul românobulgar plătea tribut Hoardei de Aur. După constituirea statelor feudale românești, incursiunile tătarești au continuat, însă teritoriile erau mai greu de pustiit și jefuit.

Românii aveau conducători militari și cete înarmate organizate. Voi aminti câteva episoade din raidurile și expedițiile de pradă ale nogailor în Țările Române. În secolul al XIV-lea după micșorarea Hoardei de Aur, drumul tătareesc a devenit (Polonia-Marea Neagră) drumul moldovenesc. Ștefan I al Moldovei (1394-1399) i-a dat ajutor regelui polon Vladislav Jagello (1386-1434) împotriva tătarilor de două ori: în expediția din 1398 și la Worskla în 12 august 1399 când aliații poloni, lituanieni și moldoveni sunt zdrobiți și Ștefan moare puțin mai târziu (noiembrie 1399). În timpul domniei comune ale lui Iliș și Ștefan II (1436-1442) tătarii au pustiit Moldova de două ori: în noiembrie 1439 când au ajuns până la Botoșani și în 1440 decembrie în 12 când au ars Vasluiul și Bârladul (Letopisețul de la Bistrița). Ștefan cel Mare și Sfânt a purtat câteva războaie cu invadatorii din Răsărit, însă a avut și tratate cu ei care l-au ajutat uneori la greu. Când era copil Ștefan, prin 1439-1440, fusese un raid prădalnic tătareesc amintit într-o legendă cu subiectul Stejarul din Borzești. Invaziile erau periodice, uneori anuale. Letopisețul de la Putna susține că în anul 6978 (1470) august 20 a venit mare mulțime de tătari și i-a biruit Ștefan Vodă în dumbravă la Lipinți lângă Nistru.

După alte surse documentare evenimentul ar fi fost în 1470. Legende povestesc că fratele hanului tătar Mamai numit Eminek ar fi căzut prizonier și hanul a trimis o ambasadă impozantă de o sută de noioni și tarhani (nobili militari) să răscumpere prizonierii. Ștefan a poruncit ca fratele hanului să fie tras în țepă cu 99 dintre soli și cel în viață, mutilat, a dus răspunsul. Dar este legendă. Alta pretinde că Eminek a fost prizonier în Cetatea Albă (Akkerman) de unde a evadat. Realitatea este că pe Volga era reședința Hanilor de Aur care timp de 40 de ani a fost condusă de un noion numit Mamai, șef peste o ceată de 10.000 de oșteni (tuman). Dar acesta a trăit cu vreo sută de ani înainte, nicidecum în timpul lui Ștefan. De prin 1466, Mengli Ghirai I a fondat dinastia Ghiraizilor în statul nou înființat, Hanatul Crimeii, care avea să desființeze Hoarda de Aur și să-i includă teritoriile.

Din 1475 Hanatul Crimeii a recunoscut prin tratat autoritatea/ suzeranitatea otomană. Și de atunci, domnii români în conflict cu Imperiul Otoman, trebuiau să suporte și confruntarea cu aliații tătarii ai otomanilor. Așa s-a întâmplat și în marea invazie otomană de pedepsire din 1476 când tătarii crâmleni au fost obligați să atace Moldova dinspre Răsărit și Miazănoapte. Situația era neclară. Mengli Ghirai avea tratate cu statele creștine. S-a ivit o dizidență condusă de Eminek (bineînțeleș altul). Mengli Ghirai s-a retras la Feodosia/Caffa, iar turcii au devenit stăpânii Hanatului din Crimeea iar fostul han a fost omenit ca prizonier de aur al sultanului.

A urmat ocuparea Moldovei de otomani și sângeroasa bătălie de la Războieni/Valea Albă condusă de însuși sultanul Mehmet II Cuceritorul Constantinopolului în mai 1453. După retragerea turcilor, Mengli Ghirai a devenit pentru a treia oară han al Crimeii vasal turcilor și a încheiat o înțelegere cu Ștefan. În august 1484 cetatea Chilia a fost cucerită de otomani, douăzeci de mii de valahi ai lui Vlad Călugărul și câteva tumene tătare. Cu ajutorul diplomatic al marelui cneaz al Moscovei Ivan al III-lea (cuscrul lui Ștefan a cărui fiică Elena/ Olena era căsătorită cu Ivan, fiul lui Ivan al III-lea) și al hanului Mengli Ghirai, Ștefan a zdrobit oastea polonă la Codrîi Cosminului în 1497 octombrie. În expediția de pedepsire a leșilor din anul 1498 Ștefan a fost aliat și cu turcii lui Malcoci Oglu și cu tătarii lui Mengli Ghirai. Bogdan al III-lea (1504-1517) fiul lui Ștefan cel Mare a suportat devastările tătare. Selim fiul sultanului Baiazid al II-lea (1481-1512) se răzvrătește împotriva tatălui și cere ajutorul socrului Mengli Ghirai.

Acesta vrea să ocupe Moldova, ca tabără militară în războiul ce îl pregătea ginerele. În 1510 au năvălit hoardele în două etape: aprilie-mai și august-septembrie. Au intrat prin trei căi de la Orhei până la Dorohoi și pe Prut în sus, cu multă robie de oameni și dobitoace. Șeful tătar, Beti Ghirai fiul hanului a fost ucis de o săgeată. A doua oară au intrat la Dorohoi, Ștefănești până la Iași unde au ars târgul și în jos de Lăpușna și la Tigheciu. Moldovenii după o palidă împotrivire se retrag. Tătarii trec Nistrul cu prada și 74.000 de robi (exagerarea cronicarului polon). Bogdan scrie fără succes sultanului în septembrie 1511. Solii moldoveni sunt reținuți de tătarii, Bogdan se înțelege cu Selim fiul sultanului dar tătarii pradă și ard în 1513 până la Iași fără împotrivire.

Urmașul lui Bogdan, Ștefăniță (1517-1527) își vede țara pustiită din nou. În august 1518 fiul lui

Mengli Ghirai, ajuns han (Muhammad Ghirai I 1515-1523, supranumit Albu) intră în Moldova, dar moldovenii comandați de vornicul Petre Cărbăbă le blochează calea. Luni dimineața, 9 august la revărsatul zorilor, i-au lovit fără veste... și mulți tătarii au pierit, mulți în Prut s-au înecat... mulți au fost prinși de vii și doi mârzaci mari (nobili) Timiș și Biczaz... tăindu-i și săgetându-i până la Nistru... s-au înecat numai sultanul cu puțini au scăpat... fără cai și arme. Ciudate nume aveau tătarii: Albu, Timiș, Biczaz. Așa scria Grigore Ureche. Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546) a fost alungat din domnie de marele sultan Soliman II Kanuni (Legiuitorul) în anul 1538. Întâi a trimis pe Sahib Ghirai, han de Crimeea (1532-1551) și han de Kazan (1521-1524) cu câteva zeci de mii de tătarii să invadeze Moldova și pe poloni să asedieze Hotinul. Cu polonii s-a înțeles Rareș donându-le Pocuția și prizonierii, iar pe tătarii i-a învins la Ștefănești și i-a întors. Însă ordia otomană a ocupat Moldova, Rareș s-a retras, Soliman a ocupat Suceava unde a locuit două săptămâni, răpind tezaurul și câteva săbii, dintre care una este considerată a lui Ștefan cel Mare (dar nu-i așa) care se află acum la Muzeul Topkapi.

Alexandru Lăpușneanu (1552-1561, 1564-1568), fiul nelegitim al lui Bogdan al III-lea, pentru ajutorul dat la obținerea domniei, a jurat supunere regelui Poloniei. Respectându-și cuvântul cum a ocupat scaunul, a îndeplinit dorința suveranului și în ianuarie 1553 a trimis câteva mii de oșteni împotriva tătarilor. Despot Vodă (1561-1563) s-a împotrivit cu armele invadatorilor și în mai 1562 o coloană de 6.000 de tătarii a fost distrusă și mulți captivi și-au plătit răscumpărarea. Eroul moldovean de origine armenescă Ion Vodă cel Viteaz (1572-1574) a menținut cu tătarii relații de neutralitate. Într-o scrisoare din 1573 către poloni, hanul Devlet Ghirai I (1551-1577) îl numea convențional prietenul nostru comun. Pentru împotrivire la dublarea tributului, sultanul a poruncit asaltul asupra Moldovei din trei direcții. Dinspre Răsărit atacul hoardelor tătare condus de un fiu al hanului. Armata turco-tătară avea circa 60.000 de oșteni (număr probabil exagerat). Un raport din 12 iulie 1574 preciza efectivele parțiale: 30.000 de tătarii, 8.000 de otomani (desigur partea oastei aliate participantă la bătălia de la Iezerul Cahul, 10 iunie 1574). Puțini oșteni din armata lui Ion Vodă au supraviețuit. Însă pierderile biruitorilor au fost considerate foarte ridicate, cam 28.000.

După asasinarea viteazului domn, tătarii n-am mai avut nicio opreliște. Grigore Ureche: Iar dacă au pierit Ion Vodă, tătarii s-au lăsat în pradă peste toată țara, de au robit, de n-au fost niciodată mai mare pustietate decât atuncea... Între Prut și Nistru au rămas pustietate. Petru Șchiopul (cel cu patru domnii între 1574-1591) a fost numit Voievodul pustiului. Mihail Viteazul (1593-1600) a avut trei lupte cu tătarii: la începutul anului 1595, 14-16 ianuarie, lângă Giurgiu. La Putinei și Stănești, apoi Șerpătești unde paharnicul Manta a fost victorios. Răzbușători tătarii atacă în septembrie 1596 Muntenia și viteazul domn cere ajutorul lui Bathory pentru a-i alunga.

După asasinarea lui Mihail Viteazul, urmașul politicii sale de independență considerat al doilea Mihail Viteazul a fost Radu Șerban (1601-1611). Păgubosul domn Simion Movilă sprijinit de tătarii făcuse concesii spre a-și menține scaunul. Năvălirile tătarești se succedau cu regularitate și Radu Șerban a trebuit să lupte în 1603 aproape în fiecare lună cu tătarii. Hanul Gazi Ghirai al II-lea a primit poruncă de la otomani să ocupe Valahia și să-l pună pe Simion Movilă domn în locul viteazului Șerban care ajunsese cu armata până la Belgrad. La 13-14 septembrie 1602 valahii lui Radu Șerban au învins la Ogretin tătarii hanului din Crimeea care în drum spre războiul din Ungaria intenționa să-l pună pe Simion Movilă domn la Târgoviște.

Muntenii cu ajutor imperial au rezistat șarjelor cavaleriei tătare în tabăra întărită, timp de două zile. În prima zi s-au confruntat om la om, stolnicul și spătarul Stroe Buzescu cu nobilul tătar cumnat al hanului care a fost ucis. Stroe rănit la obraz a murit la Brașov câteva zile mai târziu la 2 octombrie 1602. Bătălia de la Ogretin este considerată o mare victorie românească. Miron Costin scria despre Radu Șerban: acel vestit Șerban Voievod care s-a luptat de multe ori cu turcii și a biruit pe hanul Crimeii, așa cum la noi a fost Ștefan cel Bătrân. Oștirea tătarilor alcătuită exclusiv din călărime avea cam 40.000 de luptători, iar Radu Șerban avea abia jumătate, vreo 20.000: 2.000 pedestri, 6.000

călărași, 3.000 secui și 1.000 lăncieri unguri (trimiși de George Basta), 1.500 cavaleri poloni și cete de strânsură. În decembrie 1603 Radu Șerban a încheiat un armistițiu cu hanul Crimeii, așa cum cândva făcuse Mihail Viteazul. Bineînțeles luptele cu tătarii au continuat.

Relațiile au fost ostile sau de alianță după cum era interesul hanului. Câteva decenii mai târziu, la 23 noiembrie 1639 Matei Basarab (1632-1654) al Munteniei a învins pe domnul moldovean Vasile Lupu (1634-1653) în apropierea satelor Ojogeni și Nenișori. În armata moldoveanului luptau 3.000 de tătarii. În Valahia, Mihnea al III-lea Radu (1658-1659) s-a răzvrătit împotriva turcilor. După alungarea și moartea sa, o oștire turco-tătară l-a pus pe tronul Țării Românești pe albanezul Gheorghe Ghica. Tătarii au făcut ce știau mai bine. Au jefuit copios și au pustii țara. În Transilvania ultima mare năvălire tătară a fost în 1717. Numeroase sate, mai ales cele de pe Valea râului Iza (Cuhnea - Bogdan vodă, Bârsana, Rozavlea) aveau biserici cu turnuri înalte de lemn. Au fost arse. Bisericile de lemn de acolo sunt făcute în 1717 sau după.

Viorel Gh. Speteanu

INDEPENDENȚA
ROMÂNĂ

*Independența
prin Cultură*